

הישיבה הארבעים של הכנסת העשרים

יום שני, י"א באב התשע"ה (27 ביולי 2015)

ירושלים, הכנסת, שעה 16:00

ישיבה מיוחדת לציון מלאות מאה-ועשרים שנה להולדתו של ראש הממשלה לוי

אשכול

היו"ר יולי יואל אדלשטיין:

נעבור לישיבה מיוחדת לכבוד מאה-ועשרים שנה להולדתו של ראש ממשלת ישראל המנוח לוי אשכול.

לא אוכל להתחיל עד שכולם ישבו. כבר עשר פעמים עשינו. אם יש חברי כנסת ששומעים אותי בחדרים – אנחנו מתחילים את הישיבה המיוחדת לזכרו של ראש הממשלה המנוח לוי אשכול. חברת הכנסת סבטלובה. חברת הכנסת סבטלובה, אני בטוח שאת מאוד רוצה לשמוע על ראש הממשלה לוי אשכול. נא לשבת. חברת הכנסת לנדבר.

אנחנו מציינים היום, בדיון מיוחד, 120 שנים להולדתו של לוי אשכול, ראש הממשלה השלישי של מדינת ישראל. חבר הכנסת אמסלם, נא לשבת. השר אלקין, נא לשבת.

הגברת מרים אשכול, הבנות תמה ועפרה וכל בני המשפחה היקרים, בהם עמיתנו חבר הכנסת והשר לשעבר אברהם בייגה שוחט; כבוד ראש הממשלה חבר הכנסת בנימין נתניהו; כבוד ראש האופוזיציה חבר הכנסת יצחק הרצוג; נשיאת בית-המשפט העליון השופטת מרים נאור והפרופסור אריה נאור; שרים וחברי כנסת בהווה ובעבר, מוקירי זכרו של ראש הממשלה לוי אשכול, קהל נכבד, אנחנו מציינים היום בדיון מיוחד 120 שנים להולדתו של לוי אשכול, ראש הממשלה השלישי של מדינת ישראל.

בדברי ימיה של מדינת ישראל נחקקו ראשי הממשלות באופן שונה: היו בהם מייסדים, חלוצים או פורצי דרך; היו בהם שנתפסו כסולידיים, המשמרים את הקיים, היו בהם גם צבעוניים יותר ואפורים יותר – החברה הישראלית בחרה את מנהיגיה, גם אם לרוב שלא בבחירה ישירה, בלי להיצמד לאופי או לסגנון דוגמטי, אלא על-פי הלך הרוח הציבורי. בעוד בעבר נמדדו מנהיגים בעיקר על-פי תפיסות העולם וסדר-היום שביקשו להוביל, בהמשך הלכו תכונות אחרות ותפסו מקום מרכזי בשיקולי הבחירה וההתאמה לתפקיד, בהן הכריזמה, יכולת ההופעה והשכנוע. על רקע זה מזכירה דמותו של לוי אשכול – במלאות 120 שנים להולדתו וכ-46 שנים מאז נפטר מהתקף לב בעודו מכהן כראש ממשלה, בקדנציה השנייה שלו.

אשכול הצטיין בסבלנות, בפיקחות ובמתנות. הזיכרון הקולקטיבי לא תמיד עשה עמו חסד, בעיקר כשזיהה אותו עם מה שנתפס כהיסוס שאחז בהנהגה שלנו ערב מלחמת ששת הימים, בגלל נאום רדיו שנשא, שהיה משובש בשל שינוי שהוכנס בו ברגע האחרון. עדויות מישיבות דרמטיות שהתנהלו באותם ימים מציירות את דמותו דווקא כמי שידע להתנהל בתוך מה שנראה היה כמשבר קיומי על ישראל – בקור רוח יוצא דופן, בשיקול דעת ובתבונה שהיו כה חשובים לניהול המערכה. הניצחון ההירואי של ישראל במלחמה הקריטית והמהירה לא מזהה אתו דווקא, במיוחד, שוב, אולי משום שקל יותר לייחס לו את "תקופת ההמתנה" המייסרת, ולא את ההצלחה שנקצרה הודות להכנה מדוקדקת ולסבלנות לפתוח במערכה בעיתוי הנכון.

אבל, רבותי, לוי אשכול הוא הרבה יותר מזה: לא רבים עוד זוכרים, למשל, שהיה ממייסדי חברת "מקורות" והמנכ"ל הראשון שלה, ושיש לו "מניית זהב" בהקמת המוביל הארצי, פרויקט אדיר שהקמתו הסתיימה במהלך כהונתו ב-1964 ושינה לבלי הכר את משק המים הישראלי.

דרך אגב, התמונה של אשכול בתערוכה כאן, "ראשי ממשלה בנעלי בית", אני חושב שהיא דווקא קשורה לנושא המים. אלה שטרם ראו מזמנים לראות.

בין הישגיו אפשר למנות גם את ההצלחה לאחד את מפא"י ואחדות העבודה – פועלי ציון לרשימה אחת לקראת הבחירות לכנסת השישית, את ביטול הממשל הצבאי, את כינון הקשרים הדיפלומטיים עם גרמניה, את העלאת עצמותיו של ז'בוטינסקי לארץ, וזו כמובן רשימה חלקית. אנחנו ודאי בכנסת נוסף שגם הבניין שאנחנו יושבים בו נחנך – כמו שעלה עכשיו אצלי בלשכה בשיחה עם המשפחה – נחנך בתקופתו של לוי אשכול כראש הממשלה.

אחת האמירות המזוהות ביותר עם אשכול הייתה "הפנקס פתוח והיד רושמת", שנאמרה במקור בהקשר של תגובת ישראל על טרור שהופנה נגדה. יש לראות בכך את ההפך הגמור מהססנות: תגובות מהבטן לרוב אינן ראויות למנהיגים, שעליהם להאזין אומנם היטב לרחשי לב הציבור, אך לקבל החלטות שקולות, המביאות בחשבון את מכלול השיקולים המדינתיים, המקומיים והבין-לאומיים בכל המישורים. אשכול ניחן בדיוק בראייה כזו: חדה כסכין, קרה לעתים, אך חפה משיקולים זרים ומשאיפה לרצות מישהו או משהו באופן מידי, שאינו ענייני. לכן, כשמנהיג אומר "הפנקס פתוח והיד רושמת", בעיני יש בכך אמירה נהדרת ותמציתית, המבטאת בדיוק נמרץ את מה שעליו לשדר, הן לאויב והן לציבור שלו: אנחנו איננו אדישים לנעשה, ובוודאי לא מתכוונים להבליג, אבל לא ניתן לגורמים חיצוניים להכתיב לנו לא את סדר-היום ולא את סדרי העדיפות, ובוודאי לא נלך שולל אחרי פרובוקציות.

חברי הכנסת, בהיסטוריה המקראית שלנו זכורים שלושת האבות המייסדים של האומה העברית, אברהם, יצחק ויעקב, ולכל אחד מהם מאפיין בולט אחר: אברהם היה כמובן האב המייסד,

החדשן, מבשר המונותאיזם ואבי האומה. יעקב, נכדו, היה זה שהרחיב את השושלת לשבטים רבגוניים, שהתמודד עם טרגדיות ותהפוכות ונחקק כמי שפרץ דרך. ואילו בתוך היה הבן, יצחק אבינו, שלראשו לא נקשרו לכאורה כתרים מעניינים. מנהיגותו הייתה נטולת רעש וצלולים. אבל הוא התבלט בכך שהצליח במשימה לא פחות פשוטה: להמשיך את השושלת שייסד אביו ולהותיר אותה יציבה. הוא, למשל, לא חפר בארות חדשות, אלא מילא מחדש את אלו שחפר אביו ונסתמו. "הממשיך" הקלאסי, שאי-אפשר בלעדיו. כזה היה, לטעמי, גם לוי אשכול, כמנהיג וכראש ממשלה. לא בן-גוריון המייסד, לא רבין או בגין רבי המעללים והדרמות, אלא האיש שהוטל עליו להיות הממשיך, המייצב, ששמר כמיטב יכולתו על מדינת ישראל של שנות ה-60, שאחרי חבלי הלידה. כל זאת, נוכח אתגרים מורכבים מבחינה כלכלית וביטחונית.

הנה דוגמה מצוינת לנחישות הבלתי-מתפשרת שלו: כאשר סייר בקיץ 1968 באזור גבעת-המבתר בצפון-ירושלים, שהיה עד שנה קודם לכן שטח ההפקר בין ישראל לירדן, ונבנתה בו שכונה חדשה, הביע באוזני מנכ"ל משרד השיכון את אכזבתו מקצב הבנייה האטי, לטעמו, ואת ההסברים שניתנו לו הגדיר "סיפורי סבתא". והנה, לאחר שהסתיימה בניית השכונה היא נקראה על שמו: רמת-אשכול.

ראוי הוא אפוא לוי אשכול שיישמר לו מקום של כבוד בתולדות מנהיגיה של ישראל, ותכונותיו המיוחדות ומזגו יהיו הראה לרבים אחריו.

דור דור ודורשיו, דור דור ומנהיגיו, לכל אחד מעלות וחסרונות, אבל יש קווי מתאר ותכונות שמבט אל העבר מאפשר לנו להבין את איכותם ונדירותם. לוי אשכול הוא אכן דוגמה לכך.

יהי זכרו ברוך.

אני מתכבד להזמין את ראש ממשלת ישראל, חבר הכנסת בנימין נתניהו, לשאת דברים. מייד אחריו יישא דברים ראש האופוזיציה חבר הכנסת יצחק הרצוג.

ראש הממשלה בנימין נתניהו:

אדוני היושב-ראש, נשיאת בית-המשפט העליון השופטת מרים נאור ובעלה הפרופסור אריה נאור, שרי הממשלה, ראש האופוזיציה חבר הכנסת יצחק הרצוג, חברי הכנסת, כמובן בני משפחת אשכול – מרים, הבנות, הנכדים, הנינים, נדמה לי כבר, וכמובן, ביניהם שר האוצר לשעבר, חבר הכנסת לשעבר אברהם בייגה שוחט, וכל מוקירי זכרו של ראש ממשלתנו השלישי, אני אמרתי לך לפני דקות אחדות, אדוני היושב-ראש, בנוכחות משפחתו של לוי אשכול, שאני מברך על הכינוס המיוחד הזה. אני מגיע מדי שנה, נדמה לי, כמעט ללא יוצא מן הכלל, אם בכלל, ליום האזכרה של לוי אשכול, וככל שאני מעמיק בפועלו ובמעשיו אני מתמלא בהערכה מחודשת לתרומה הכבירה שלו,

לתרומות הכבירות שלו, לשגשוגה, ביטחונה ופיתוחה של מדינת ישראל, וגם לחוכמתו, כפי שאתה ציינת בדבריך.

אני חושב שראוי שהמורשת הזאת, של אשכול, תועבר לכל חלקי הבית, לכל מי שעסוק בתפקידי הנהגה במדינת ישראל, ולדורות הצעירים שלנו, המתחדשים, משום שהיא מהווה בהרבה דברים מופת, דוגמה, וגם מורה דרך.

לוי אשכול האמין שתקומת ישראל בנויה מכמה יסודות, וביניהם שיבה אל האדמה, בניית כלכלה מודרנית וביצור כוחנו. ובכל אחד מהתחומים הללו הוא הטביע חותם לדורות.

ראשית, האדמה. כמי ששורשיו נעוצים בקבוצת דגניה ב', אשכול פעל בתקופת המנדט מטעם קרן קיימת לישראל לרכוש אדמות ראויות לעיבוד. באותן שנים הוא גם יזם את הקמתה של חברת המים המוכרת לנו, חברת המים הלאומית "מקורות". היה בו להט גדול, אמיתי, להפריח את אדמת הארץ, וזה הפך אותו גם לאדריכל ההתיישבות בשנותיה הראשונות של מדינת ישראל. הוא גייס את המשאבים להקמתם של מאות יישובים. נדמה לי שהמספר עובר את ה-300, 300 ומעלה יישובים, ואלה כמובן הפכו לביתם של המוני עולים יוצאי גלויות שונות.

שנית, אשכול תרם תרומה מכרעת לפיתוח כלכלה מודרנית. הוא שימש 11 שנים כשר האוצר. לתשומת לבך, השר כחלון, 11 שנים בכור הפחם – מכרה הפחם הזה. זה לא פשוט. כרגיל, הצרכים היו מרובים, והמשאבים כמובן דלים. למרות זאת הוא רשם הישגים מרשימים – בשיפור מאזן התשלומים, בצמיחה כלכלית, בהעלאת רמת החיים של תושבי המדינה. אני אומר "הוא רשם" – הייתה כאן פעולה קולקטיבית גדולה, של הממשלה, של הציבור, של היזמים, של המשקיעים, של האזרחים, אך בסופו של דבר הייתה לו תרומה שיטתית למעלה מעשור, בזמן מכריע של צמיחת הכלכלה הישראלית.

הוא עשה כאן משהו ייחודי. צריך להבין את גודל המעשה בפרספקטיבה של הזמן ההוא. מדינת ישראל הוקמה כמדינה עם כלכלה ריכוזית. הייתה בה יוזמה חופשית, אבל היא הייתה מוגבלת. היא הייתה מוגבלת על-ידי רשת מסועפת של פיקוח מלמעלה. ייתכן מאוד שהדבר נדרש בהתחלה, אבל אפשר לומר שכבר בשנות ה-60 היה צריך להתיר את הרסן. אבל אשכול, במידה רבה, היה הראשון שעשה זאת. אחריו גם פעל, כמובן, פנחס ספיר. אני הכרתי לא מעט תעשיינים ישראלים וגם תעשיינים יהודים שאשכול שכנע אותם להשקיע בארץ. הוא אמר להם: תן לי, אני אפתור לך את הבעיה בבירוקרטיה. כאמור, ספיר הלך בעקבותיו. ואכן, כך הוא פעל. זאת אומרת, הוא היה מתמרן בתוך הגדרות לפלס דרך. לפעמים, אם צריך, מניח מטען נפץ, בונגלו, לפלס דרך למשקיע זה או אחר בסבך הביורוקרטיה. ולדברים הללו היו תוצאות חשובות, משום שקמו כאן מפעלים חשובים שהיו חשובים גם מבחינה כלכלית וגם מבחינת פיתוח אזורים מסוימים. היום קריית-

גת נראית קרובה – היא קרובה, אכן, על-ידי הכביש המהיר שנבנה וכו', אבל אז היא הייתה רחוקה. אני נותן את זה כדוגמה אחת, אבל יש הרבה דוגמאות אחרות.

אנחנו, כמובן, היום לא רוצים להניח מטענים בסבך של הביורוקרטיה כדי להעביר נתיבים. אנחנו רוצים להוריד את הגדרות הכלכליות לצד זה שאנחנו בונים את הגדרות הביטחוניות. גדרות מסביב לארץ אבל לא בתוך הארץ.

אראל מרגלית (המחנה הציוני):

אף שגם בזה בחוץ-לארץ יש הזדמנויות כלכליות.

ראש הממשלה בנימין נתניהו:

כן, כן. עכשיו לגבי הביטחון, הנושא השלישי. אמרתי קודם שידו האחת של אשכול אחזה במחרשה וידו האחרת החזיקה בשלח. הוא היה יוצא הגדוד העברי וארגון "ההגנה", והוא נרתם באופן טבעי למשימות הביטחון במלחמת העצמאות. הייתה לו תרומה חשובה מאוד לגיוס נשק, ציוד וכוח-אדם ולהקמתו של צה"ל. עיקרון מרכזי שהנחה את מדיניותו כראש ממשלה וכשר ביטחון היה הבטחת ההתעצמות של צה"ל והשגת הרתעה חזקה ויעילה.

במגעיו עם נשיא ארצות-הברית לינדון ג'ונסון, אשכול עמד על העיקרון שישראל מבקשת להתבסס על כוחה בענייני ביטחון. אנחנו צריכים לסמוך קודם כול על עצמנו. אני חושב שהיה לו חלק חשוב בשכנועו של ג'ונסון בכיוון זה. הוא סיפק לצה"ל נשק מודרני, בעיקר טנקים ומטוסי קרב. הוא היה ראש ממשלה במלחמת ששת הימים, והתבונה המדינית שלו הכשירה את הקרקע לניצחון הגורף של צה"ל, שהוא הניצחון הגדול ביותר של עמנו בזמן החדש.

התיישבות, כלכלה, ביטחון – אלה המשימות הגדולות שלוי אשכול נטל על עצמו בשליחותו הציבורית.

אבל צריך להגיד, הוא הגיע לתפקיד ראש הממשלה כבר עתיר הישגים. אני חושב שלא היה קל להיכנס לנעליו של דוד בן-גוריון, כפי שאמרת, אדוני היושב-ראש, או רמזת. אבל לוי אשכול לא נכנס לנעליו של דוד בן-גוריון, הוא נכנס לנעליו שלו. היה לו סגנון מנהיגות מיוחד משלו. הוא גם פיתח את זה. הוא ביקש להשליט אווירה של פיוס לאומי, לשכך מתחים פנימיים, לחזק את האחדות בעם.

אני זוכר את הרושם הגדול שעשה עלי כנער, בהיותי נער, כשהוא החליט ב-1964 להעלות ארצה את עצמותיו של ז'בוטינסקי, על-פי צוואתו, ולקבור אותן בישראל. ההיענות שלו לבקשת ראשי תנועת החרות, בקשתו של מנחם בגין, זיכרונו לברכה, משפחת ז'בוטינסקי, תאמה את נטייתו

למצוא מכנה משותף רחב בעם. וההחלטה החשובה הזאת תרמה להידברות מתונה יותר בין המחנות הפוליטיים, בלי שנאה מיותרת, בלי פסילה אוטומטית. עבור אשכול אלה היו דברים זרים. זה פשוט לא היה באופיו. אבל הרוח הזאת גם סללה את הדרך לכינון ממשלת הליכוד הלאומי שלוש שנים מאוחר יותר, ערב מלחמת ששת הימים.

אשכול נקט צעד מפייס נוסף, וזה ביטול הממשל הצבאי שערבבי ישראל היו כפופים לו מאז מלחמת העצמאות.

אשכול היה אדם שופע פיקחות, שופע ידישקייט, שופע אנושיות. הוא היה מלא חוכמת חיים והומור. הוא ידע כיצד לרתום גורמים שמחזיקים בדעות שונות למטרה אחת. כמה וכמה מנהיגים, מנהיגו, בתפקידים שונים, פגשתי כשהם היו צעירים מאשכול. הוא היה שם את היד על כתפיהם והיה אומר: 'ונגרמן, שמע עצה מיהודי מבוגר ממך. או אמירה כזו או אחרת. הוא בדרך כלל נהג לתבל את זה בהומור יידישאי עסיסי. הוא נהג לומר: אני מתפשר ומתפשר עד שאני משיג את מה שאני רוצה. הוא התפשר על אמצעים, אבל לא על עקרונות ולא על מטרות.

על רקע ההקצנה באזורנו היום כדאי להיזכר מה אמר לוי אשכול על רקע מגמות ההקצנה אז. הוא הדגיש שעלינו לבנות – אני מצטט – כוח הרתעה רב-עוצמה, שיהפוך את חלום התוקפנות נגד ישראל לאשליה מסוכנת לבעליה. הוא התנהל בשיקול דעת; לא נסחף ברגעי מתח ואיום. הוא עמד בתוקף על האינטרסים החיוניים של ישראל והבטיח את רמת המוכנות של צה"ל ליום פקודה. וכמובן, הניצחון הגדול במלחמת ששת הימים הוכיח שהיה שכר לעמלו.

גולת הכותרת במערכה הזו הייתה הסרת טבעת החנק מצווארה של ישראל, אבל כמובן, יותר מכול, איחוד בירתנו ירושלים. כשירדן הצטרפה למערכה נגד ישראל, אשכול אישר את תפיסת העיר העתיקה. תארו לכם שירושלים הייתה היום מחולקת, ועל חומותיה, כמו גם על רכסי הגולן – שגם לגביהם נתן את הפקודה להסתער – תארו לכם שעל חומות ירושלים היו עומדים קנאי האסלאם הקיצוני היום. כל בר-דעת מבין אילו השלכות חמורות היו לכך מבחינתנו. ולכן, ירושלים חייבת להישאר מאוחדת, בריבונות ישראל, כי אנו יכולים להגיע לפורעים ולקנאים. איננו יכולים למנוע את הקנאות, את הקיצוניות, את תאוות הרצח באזורנו. אנחנו רק יכולים לשמר ביכולותינו את ההתנגדות לכוחות הללו. זה דבר שאשכול הבין היטב. הוא היה איש של שלום. שלא נטעה, הוא הושיט יד לשלום לשכנינו, אבל באותה מידה הוא ניחן בראיית הנולד. הוא הבין שלעולם אסור לנו להשלים, כך אמר, עם הסגר, מצור, חרם ותוקפנות. את זה הוא אמר בכנסת לאחר המלחמה.

אשכול לא התכחש לסכנות. הוא גם לא ייפה אותן. וראוי שננהג כך גם אנו. בוודאי שמעתם שבימים האחרונים אסד ונסראללה כבר חוגגים את מיליארדי הדולרים שהם מבינים שהם בדרך מאיראן, בדרך למכונת הטרור שלהם בזכות הסכם וינה. חמינאי מוסיף לאיים על ארצות-הברית. יועצו הבכיר הודיע אתמול שלא יהיה שום פיקוח במתקני הגרעין, ואין זה משנה מה כתוב בהסכם

וינה. ההסכם הזה נותן לגיטימציה בין-לאומית להתחמשות גרעינית עתידית של איראן ולהמשך תוקפנותה בהווה; התוקפנות של מדינת הטרור הגדולה בעולם. עדיף שלא יהיה הסכם כלל מאשר הסכם רע זה.

מכובדי, לוי אשכול היה מנהיג רב-פעלים, איש חזון וביצוע. בן-אדם. מנהיג חשוב וגדול לישראל, שהציע את המדינה להישגים רבים. נזכור את תרומתו, תרומתו הגדולה לעמנו. ננצור את דמותו כמנהיג לאומי מהשורה הראשונה.

יהי זכרו ברוך.

היו"ר יולי יואל אדלשטיין:

אני מודה לראש ממשלת ישראל חבר הכנסת בנימין נתניהו, ומתכבד להזמין את ראש האופוזיציה חבר הכנסת יצחק הרצוג. בבקשה, אדוני.

יצחק הרצוג (המחנה הציוני):

אדוני היושב-ראש, תודה, גברתי, הגברת מרים אשכול, הבנות תמה שוחט ועפרה נבו, הנכדים והנינים, כל בני המשפחה היקרים, ידידנו בייגה שוחט, מכובדנו ראש הממשלה בנימין נתניהו, חברות וחברי הכנסת, שרות ושרים, נשיאת בית-המשפט העליון השופטת מרים נאור והפרופסור אריה נאור, שרים וחברי כנסת בהווה ובעבר, מר אבי וידרמן, מנכ"ל יד לוי אשכול, ומוקירי זכרו של ראש הממשלה לוי אשכול, זיכרונו לברכה, אני נמנה עם מעריציו הגדולים של לוי אשכול, ראש ממשלתנו השלישי, ואני סבור שההיסטוריה עשתה לו עוול בכך שהצניעה עד כה את תרומתו הייחודית והעצומה למדינת ישראל.

בהתקרב היובל למלחמת ששת הימים, וככל שמתפרסמים עליה ועל תקופת כהונתו של אשכול יותר ויותר מחקרים, ניבטת לנגד עינינו דמותו של אשכול כאחד המנהיגים הגדולים והחשובים שהיו למדינת ישראל ולציונות מעודן.

כך ספד לו, ללוי אשכול, ממלא-מקומו וסגנו, המצביא יגאל אלון, ממש מעל דוכן זה במלאות שבעה לפטירתו, ואני מצטט: "אפשר שאין צורך במילים כדי שתדע הארץ מי היה לוי אשכול והיכן טבע פועלו. אם נידום לרגע, נשמע את זרימת המים בצניורות המוביל הארצי, את שריקת הממטרות בגני הירק, את צחוקם של הילדים בבתי-הספר בדימונה, בית-שמש וקריית-שמונה; נשמע גם את הולם המטוסים ואת רעש מנועי הטנקים של צבא ההגנה. כל הקולות האלה מספרים את פועלו של אשכול טוב יותר משיוכלו מילים לעשות".

רבתי חברי הכנסת, משפחה נכבדה, ללוי אשכול שמור לעד מקום בשורה הראשונה בהיכל התהילה של עמנו. מנהיגותו, חזונו ופועלו עיצבו את מדינת ישראל, את דמותה ואת אופייה, והניחו את האדנים שעליהם היא נשענת עד היום. עשייתו המפוארת כללה, בין השאר – וגם זה הוזכר ויוזכר שוב ושוב – את הקמת חברת "מקורות"; את הקמת 11 הנקודות בנגב שהיו הגורם העיקרי לכך שהאזורים המליץ להכליל את הנגב בתחומי המדינה; ייסוד ואכלוס של 371 יישובים חקלאיים חדשים לקליטת עלייה. אני חוזר – 371 יישובים; ארגון הצבא, הרכש, התעשייה הצבאית; המוביל הארצי; נמל אשדוד; "מפעלי ים-המלח"; "עמידר"; הצטרפות לשוק האירופי המשותף ועוד ועוד. קצרה היריעה מלהמשיך ולפרט את מלוא היקף פעילותו, אך אין כמעט תחום בחיינו שלא ניכרות בו טביעות אצבעותיו.

אני מעריך את אשכול, משום שמנהיגותו לא נמדדת, לא בדיבורים, לא בדברי רהב ולא בהופעות סוחפות, אלא במעשים מהפכניים ומחוללי שינוי ואמונה. אזכיר, ברשותכם, כמה מקבצים ממעשים אלה: הראשון שהוזכר כאן, שאותו אני מקטלג תחת הכותרת "אחדות העם", הוא ההחלטה שקיבל להעלאת עצמות זאב ז'בוטינסקי. צעד זה, שעליו החליט אשכול כראש הממשלה בשנת 1964 בניגוד לעמדת תנועתו, ניפץ מחסומים עמוקים בין שתי התנועות הלאומיות. היה זה צעד של מנהיג שהושיט יד מעבר לגשר הצר מאוד בעם, כדי לאחות את הקרעים שבתוכו. אשכול הביא את ז'בוטינסקי לקבורה ברוב עם בהר-הרצל, ולא פילל כי כעבור שלוש שנים יצרף את ממשיך דרכו של ז'בוטינסקי, מנחם בגין, כחבר ממשלת החירום של ערב מלחמת ששת הימים. אשכול הבין שאחדות העם היא מרכיב מרכזי בחוסנו, והבין שעוד נכוננו לנו אתגרים עצומים.

השני, תחת הכותרת "ביטחון ישראל", הוא הכנת צה"ל לניצחון ששת הימים: אשכול הכין את צה"ל לניצחון המזהיר בדקדקנות ובאחריות. הוא שילב נכונה בין צמיחת המשק לביצור כוח המגן של צה"ל; כראש הממשלה וכשר הביטחון הוא שילב נכונה בין השניים. אשכול חשש כבר בסוף שנות ה-50 שצרפת, שסיפקה לנו את מטוסי ה"מיראז" ואת התשתית בתחום הגרעין, תיטוש את ישראל, ולכן יזם בהצלחה כבירה את הברית האסטרטגית המדינית והצבאית עם ארצות-הברית. ברית זו העצימה את צה"ל בנשק מודרני – מטוסי "סקיי הוק", טילי "הוק" וטנקי "פטון" – למרות המיתון והמשבר הכלכלי. ברית זו כללה הבנות ותיאום אסטרטגי שהושגו באחריות, בדיסקרטיות, באינטימיות ובידידות בין לוי שקולניק, יליד אוראטוב שבפלך קייב, לבין החוואי הטקסני, נשיא ארצות-הברית לינדון ג'ונסון. הבנות אלו הן בבסיס העוצמה וכוח ההרתעה של ישראל עד עצם היום, והן אקטואליות יותר מתמיד גם בעת הזו.

אשכול ידע שנאומים לא יובילו את המים לאורכה ולרוחבה של המדינה, שמילים גדולות לא יבנו בתי-ספר ומפעלים בדרום ובצפון. הוא ידע שכדי להשיג נשק ומערכות הגנה יש להיכנס לחדרים שקטים וליצור בריתות עם שותפינו בעולם, וידע להכין את צה"ל לאימוניו, לאנשיו, לצידו, לתוכניות ארוכות טווח ולהכנת העורף והמשק לשעת-חירום.

היום, במרחק השנים, ניתן לקבוע בוודאות כי לאשכול הייתה תרומה מכרעת לניצחונה הגדול של ישראל במלחמת ששת הימים. אותו ניצחון, שנזקף אז, באותם הימים, לזכותם של מצביאים גדולים ומבצעים מרהיבים, לא היה נולד למדינת ישראל הצעירה אם לא היה נהוג אשכול כמי שעול ההיסטוריה מונח על כתפיו. מייד לאחר המלחמה אשכול לא נח על זרי הדפנה, הוא תכנן מהלכים מדיניים אמיצים. שלושה שבועות לאחר המלחמה הוא שלח את דודי יעקב הרצוג למשא-ומתן סודי עם המלך חוסיין, אך מותו בטרם עת קטע את יוזמותיו. בעת כהונתי כמזכיר הממשלה ביקשתי לעיין בתמליל ישיבת הממשלה מ-12 ביוני 1967, הדיון הגורלי שבו החליטה ממשלת ישראל להציע פדיון שטחים שנכבשו תמורת שלום. ציפיתי לקרוא ביטויים נשגבים, מליציים ונבואיים של לוי אשכול על חזרה לארץ אבות, ותחת זאת קראתי פרגמטיזם חודרני ונוקב. הוא אמר: מה נעשה עם 2 מיליוני ערבים, הוא שאל, ולא פילל כי כעבור חצי יובל עדיין תרחף השאלה הזו בחלל חיינו במלוא עוצמתה.

בהקשר הזה חשוב לתקן עיוות היסטורי, שאתה, אדוני ראש הממשלה, יצרת במהלך קמפיין הבחירות. בסרטון שלך במערכת הבחירות קבעת כי אשכול בחר לפתוח במלחמה אף שווינגטון התנגדה לכך בכל תוקף. צר לי, העובדות הן שונות. אני מניח שתוכל להסתייע בחברנו ההיסטוריון וחבר הכנסת מייקל אורן ובספרו הנהדר "שישה ימים של מלחמה". ראש הממשלה אשכול שלח תחילה את שר החוץ אבא אבן לסבב שיחות שנכלל בו גם הנשיא ג'ונסון, סבב שלא הניב תוצאה של הסכמה. לאחר מכן הוא שלח את ראש המוסד שלו מאיר עמית לשיחות חשאיות עם המנהיגות האמריקנית, ורק לאחר שנרמז לו שארצות-הברית תבין אם ישראל תצא למלחמה, חזר ודיווח על כך לאשכול, שעד אז – כך מספר מייקל אורן בספרו – עמד בלחצי תופת של מטכ"ל רעב לקרב וגורמים רבים בציבור ובתוך ממשלתו. אשכול רצה מלכתחילה גיבוי בין-לאומי, או לפחות הסכמה בשתיקה לפתיחה במלחמה. וכידוע, בתום תקופה ארוכה הוא זיהה את הרגע הנכון וידע לצאת למלחמה כשהייתה לו תשתית מדינית ראויה לכך. הוא גילה נחישות ואיפוק, והצליח.

השלישי – יחסו של אשכול לציבור הערבי בישראל: החלטתו המכוננת של אשכול לבטל את הממשל הצבאי שחל על ערביי ישראל הייתה צעד מהפכני ונועז. עד אז נחשב הציבור הערבי לאיום ביטחוני מתמיד. הטבח בכפר-קאסם לא שינה את המצב. רק ראש ממשלה ושר ביטחון אזרחי כאשכול הבין את המשמעות האידיאולוגית הנאורה של החלטתו, אשר תאמה לגמרי את רוח מגילת העצמאות. החלטתו זו מתכתבת עם ההחלטות האמיצות של ממשלת רבין לסגור את הפערים שמהם סובל הציבור הערבי, ממשלה שבה כיהן אברהם בייגה שוחט, חתנו של אשכול, כשר האוצר.

הרביעי – ליברליזם וחירות הביטוי. החלטתו של אשכול על הקמת השידור הציבורי אף היא עומדת בלב תפיסת עולמו הנאורה. אשכול ויתר במודע, בהחלטתו זו, על שליטתו של ראש הממשלה במידע המועבר לציבור מטעמו, והעדיף את טובת הציבור על פני האינטרס שלו להמשיך לשלוט בתקשורת.

ולבסוף, המים, ההתיישבות, התיעוש והמשק. אשכול ניצח על תזמורת מרהיבה, שהניבה צמיחה ופיתוח בני-קיימא לישראל. הוא יצר איזון נכון בין פיתוח מרשים של ההתיישבות וקביעת גבולותיה של המדינה, בניית ערים ויישובים, פיתוח התעשייה, הבאת משקיעים, גיוס הון למשק הצומח, והוא יצר סינתזה נכונה ואחראית, ששילבה בין המשק הממשלתי, המשק ההסתדרותי הקואופרטיבי והמשק הפרטי, כך שכל אחד מהם צמח והתפתח לצדו של המשק האחר.

אכן, מכובדי, תקצר היריעה מעוד ועוד החלטות ומעשים של ראש ממשלה מהפכן, ביצועיסט, שלצערי, לא מעט ממה שהוריש לנו מתכרסם והולך מול עינינו. הברית עם ארצות-הברית מאוימת, אין תהליך שלום, היחס לערביי ישראל, כפי שבא לידי ביטוי בבחירות, הוא מחפיר, השידור הציבורי בסכנה ואושיות הדמוקרטיה של המדינה מאוימות, במשק הישראלי קיימים פערים בלתי נסבלים, מעורבות המדינה למען אזרחיה נשחקת, ועוצמתה של מדינתנו נפגמת.

ובכן, מה היה סוד מנהיגותו של אשכול? באותו הספד שהבאתי קודם מפיו של יגאל אלון הוא אמר כי קראו לאשכול איש הפשרות – איזו טעות; הוא לא התפשר על עקרונות, גם אם חתר למשותף שבביצוע. היו לו תפיסות בהירות על אודות אמיתות היסוד של השקפת עולמו כיהודי גאה, כציוני וכסוציאליסט, אך כיוון שחתר להגשים הלכה למעשה את רצונו, היה מוכן לוותר על הטפל שבניסוח, כדי להשיג את עיקר דבריו. אשכול עצמו אמר על עצמו בבדיחות: אני מתפשר ומתפשר, עד שאני משיג את מה שאני רוצה. ואגב, זהו מוטו שאני אישית מאוד מכבד ומוקיר.

לאשכול היה סגנון עבודה אנושי, זה כבר הוזכר, רווי הומור וחוכמת חיים. עובדיו העריצו אותו. במשך כל שנות כהונתו כיהן דודי יעקב כאיש אמונו וכמנכ"ל משרדו. גדלתי על סיפוריו מלאי החיבה והאהבה לאיש הזה.

לשכתו הייתה נקייה מתככים. תחושת שליחות חיברה בין חברי הצוות שלו. הוא נכנס לנעליו העצומות של בן-גוריון, והוכיח שיש לו נעליים משלו. הוא התמודד עם הפרישה של בן-גוריון וחבריו ממפא"י והקמתה של רפ"י; הוא ניצח בגדול, ואז היה מוכן לאיחוד מחודש. הוא גידל צעירים מוכשרים שליוו אותו בנאמנות, הוא היה מחובר לצעירים המתיישבים בכל הארץ, ורווה נחת עצומה כאשר זכה לחזות בהקמתה של העיר ערד בראשותו של בייגה.

מנהיגותו של אשכול לא הייתה מנהיגות עוברת מסך, אולי לא הייתה מרגשת ומעוררת דייה, לעתים הייתה מגומגמת ונטולת פתוס, אך היא הייתה בדיוק מה שחברה ועם זקוקים לו בעתות מצוקה: אחריות, שיקול דעת, ציונות ושוויוניות.

ובכן, כיצד היה נוהג אשכול היום? אין ספק שהיה פועל הפוך ממה שפועלת ממשלתך וממה שפועל אתה, ראש הממשלה; הוא לא היה פועל מאחורי גבו של נשיא ארצות-הברית בקונגרס, אלא פועל מולו בתיאום מרבי. הוא היה יוזם תוכנית מדינית, יוזם בריתות אזוריות, יוזם מהלכי שלום, ואולי

היינו חוסכים מלחמה קשה ועקובה מדם לפני השלום עם מצרים. הוא לא היה מסית נגד הציבור הערבי בבחירות. הוא היה חותר לשוויון, הוא היה פועל בהוגנות, הוא היה נמנע מהסתה. הוא היה נלחם למען העבודה המאורגנת, ודוחף בכל כוחו לקליטת עובדי הקבלן בהעסקה ישירה. הוא היה מציל את רשות השידור ולא מתערב בגסות בעולם התקשורת או בשידור הציבורי. והעיקר, הוא לא היה משתעבד למסע בלתי פוסק של הפחדה, שממנו אפשר חלילה להסיק כי מדינת ישראל היא איזה עלה נידף ברוח. הוא היה מעדיף לפעול בזהירות, באחריות ובנחישות למען המטרות שאותן התווה לעמו.

ואני שואל היום, רבותי ומכובדי, האם ובאיזו צורה היה מתמודד היום אשכול עם האיזמים אשר לפנינו. אני והמחנה שאני עומד בראשו, המחנה הציוני האמיתי של לוי אשכול, לא מוכנים להיכנע לשיח הפחד, לשיח הגזענות, להדרת ציבורים שלמים, אבל יותר מאלה – אנחנו לא מוכנים להשכיח מאזרחי ישראל את התקווה כי אפשר וראוי לחיות כאן חיים של רווחה, של צדק חברתי, של ביטחון ושלוש עם שכנינו, כפי שראה אשכול בחזונו.

ולסיום, מכובדי, במלאות ללוי אשכול 120 שנים, נעלה כאן את זכרו, את מעשי ידיו להתפאר של מנהיג דגול, מעשי ידיו אשר משבצים את נופי ארצנו ואתריה כמעין צוואה בת-קיימא, צוואה מופלאה של ערכים שתורגמו למעשים. צוואה של ציונות, בנייה ויצירה. וכעת גם הזמן שתפיסת עולמו – המשתפת, המגשרת, המבצעת, לא המדברת – תמומש באופן ערכי, הלכה למעשה, בכל תחומי חיינו.

יהי זכרו ברוך.

היו"ר יולי יואל אדלשטיין:

תודה לראש האופוזיציה, חבר הכנסת הרצוג.

חברי הכנסת, תמה הישיבה המיוחדת לזכרו של ראש ממשלת ישראל לשעבר לוי אשכול. אני מודה מאוד לאלמנתו מרים, לבנותיו תמה ועפרה ולכל בני המשפחה על כך שכיבדתם אותנו כאן בנוכחותכם. תודה רבה לכם.